

Captaires, rodamons i beneficència a la fi de l'Antic Règim

Apleguem dues ressenyes sobre les condicions de l'assistència social a la fi de l'antic règim i el segle XIX, un període on es va posar en qüestió el sistema tradicional i es procurà proposar noves alternatives. Aquests treballs analitzen casos concrets del País Valencià i del País Basc.

Fernando Díez RODRIGUEZ: La sociedad desasistida. El sistema benéfico asistencial en la Valencia del siglo XIX. Diputació de València, 1993, 269 pp.

Els estudis sobre el pauperisme i els sistemes benèfics, dins de la historiografia espanyola aquests darrers anys, han perdut el caràcter d'excepcionalitat que els havia caracteritzat per inscriure's dins d'una normalitat equiparable a la d'altres historiografies europees. Malgrat això, cal ser concients que serà molt difícil superar el buit que en aquests tipus d'estudis va representar la dictadura franquista on el discurs triomfalista i populista del règim va fer molt difícil l'arrelament d'aquests tipus de temes, sempre que no fossin tractats com a elements de lloa a l'activitat de l'Església, un dels seus principals suports. La historiografia espanyola va restar al marge dels principals debats oberts entre els historiadors europeus entorn dels nivells de vida i de l'articulació per part de l'estat liberal d'un sistema benèfic i assistencial i no ha estat fins la dècada dels setanta que els professionals de l'Estat espanyol s'han incorporat al debat.

Actualment la crisi de l'estat del benestar a les societats capitalistes avançades on els pobres no són únicament protagonistes

dels llibres d'història sinó de la quotidianitat dels carrers de les nostres ciutats ha posat de manifest la punyent actualitat del tema del pauperisme i de l'articulació de sistemes benèfics. No només els historiadors es preocupen pel tema, pensem per exemple en l'últim informe publicat per Càritas sobre la pobresa que creix d'una manera alarmant a les nostres ciutats i el desbordament de la beneficència tradicional. Tot això fa que els estudis sobre l'establiment dels sistemes benèfics dins el sistema capitalista al segle XIX, els seus projectes, la seva evolució, i les seves insuficiències siguin força útils per entendre alguns dels problemes als que es van enfrontar les societats occidentals.

El llibre del professor Fernando Díez s'inscriu en aquesta tònica i s'afegeix a la llista d'autors que han tractat el tema de la beneficència a Espanya; tenim estudis concrets sobre Còrdova, Màlaga, Burgos, Salamanca, etc., encara que no disposem d'estudis globals publicats sobre la ciutat de Barcelona, o d'altres que han estudiat els intents de posar en marxa els mecanismes de l'assistència i previsió per part de l'Estat espanyol al segle XIX i especialment durant la Restauració.

El llibre centra el seu interès en la beneficència a la ciutat de València durant el segle XIX i s'articula, després de començar amb una petita introducció, dividint el llibre en tres parts que comprenen l'estudi de la beneficència pública, dins de la qual inclou l'anàlisi de: l'Hospital General de València, la beneficència domiciliària i els asils de la ciutat, i l'anàlisi de la beneficència privada, que comprèn: la beneficència parroquial, la domiciliària i la dels hospitals i asils d'iniciativa privada així com

les Societats de Socors Mutus. Finalment, el llibre es complementa amb tres apèndixs que constitueixen una reflexió teòrica interessant sobre «La definició moral de la pobresa» i «La política asilar y el encierro de pobres» on es plasma el debat teòric que sobre la pobresa i les seves solucions tenien els autors contemporanis i els estudis dels historiadors actuals on Fernando Díez arriba a la conclusió que la idea de la pobresa era més un concepte moral que no pas producte de la desigualtat econòmica generada pel capitalisme. En el tercer apèndix «Ingresos de enfermos en el Hospital General» trobem estadístiques sobre els ingressos de malalts a l'Hospital General de València al segle XIX.

Voldríem ressaltar la importància dels dos primers apèndixs, ja que el llibre tindria un valor relatiu si hagués fet un estudi de les institucions benèfiques, convertint-les, per exemple, en una història de la construcció i ampliació dels edificis, la llista de benefactors, o el recompte dels asilats, sense fer una reflexió teòrica que estudiï el perquè de l'existència i funcionament. Sobretot és important ressaltar quin objectiu cerca la beneficència i quin tipus de model de societat intenta legitimar. Ens agradaria però, que el debat teòric sobre la pobresa que es dona durant el segle XIX, ocupés una part encara més extensa del llibre, malgrat que es relacioni amb l'anàlisi d'unes institucions benèfiques concretes.

Fernando Díez estudia el pas gradual de la beneficència de l'Antic Règim a l'acció social dels governs liberals del segle XIX, amb força herències del passat que aniran descartant-se a mesura que les noves necessitats econòmiques i socials del segle XIX ho requereixin. Mentre

es va avançant en la lectura del llibre es veu com el debat entre els partidaris de la beneficència pública i privada no és més que un intent de l'Església, que encapçala i dirigeix aquesta última opció, de refermar el seu poder ideològic dins la nova societat capitalista espanyola, després de perdre el poder econòmic un cop realitzades les desamortitzacions del segle XIX. Així mateix fa un repàs de la repercussió de les lleis de beneficència del segle XIX a Espanya que intentaràn establir un marc que permeti el control administratiu de l'Estat de les institucions benèfiques que estaven en mans de l'Església, abans del segle XIX. L'autor també destaca la tendència al règim tancat de les institucions benèfiques, on s'inculcarà un determinat model de treball i d'educació moral. Atès que la idea de la pobresa al segle XIX ja arrenca de l'Humanisme, que representa la ruptura amb les idees de la pobresa en Crist de l'època medieval, és la del pobre com un ésser marginal, rodamón, captaire, que resta mà d'obra a l'activitat industrial, amb les contradiccions i problemes que crearà als ideòlegs del liberalisme separar els treballadors que per una causa concreta es queden sense feina o que no en tenen prou amb el salari que guanyen i poden esdevenir també pobres, dels que són captaires i gauduls i que semblen sorgir moltes vegades per «generació espontània», proposant-se el règim tancat pels segons i l'assistència domiciliària pels primers. També mancaran estudis seriosos sobre les causes de la pobresa, i s'utilitzarà una tipologia llarga i equívoca sobre els conceptes de pobre i pobresa. Un altre punt important és l'anàlisi de la població asilada i en referència a les dades obtingudes sobre la llista dels asilats, l'au-

tor, arriba a la conclusió que els asils del segle XIX quedarien reservats als nens i adolescents, és a dir, a aquella població que calia enquadrar moralment i socialment, gràcies a l'educació i al treball, tasca a desenvolupar pels asils, davant del fracàs del sistema educatiu articulat per l'estat liberal espanyol.

El llibre fa també un breu recorregut per l'activitat de les societats de socors valencianes, i posa de manifest la necessitat de comptar amb estudis més amplis, amb un enfocament metodològic propi, sobre les activitats d'aquestes institucions, ja que els objectius d'aquestes societats no són exactament els mateixos de la beneficència.

Per acabar, si ens fixem en les conclusions a les quals arriba l'autor partint de l'estudi de les institucions que s'esmenten en el llibre, aquestes es resumeixen en una de molt concreta: el fracàs, tant de la beneficència pública com de la privada a la ciutat de València (i això no només a la ciutat de València, com hem pogut comprovar en els altres estudis que existeixen d'altres ciutats de l'Estat espanyol), per afrontar la pressió demogràfica que patiran les ciutats al segle XIX, i a les noves necessitats econòmiques creades pel sistema capitalista. Parlem per exemple d'un sistema educatiu pràcticament inútil per a la majoria de la població i la inexistència de formació professional per als treballadors. És normal, doncs, que el nivell de pobresa de la classe treballadora vagi creixent, fins i tot, ja entrat el segle XX. El problema, com bé indica Fernando Díez en molts paràgrafs del seu llibre, és que el liberalisme decimonònic s'adoni, o reconegui que la classe treballadora és segons la conjuntura econòmica la classe candidata al pauperisme, en paraules textuais de Díez,

l'empenyorament del llibre «no es otro que el intento de desvelar los factores, las condiciones y la profundidad de una desasistencia que se nos revela como nota determinante del sistema de acción social liberal de nuestro siglo XIX».

**Montserrat Pantaleón i Gamisans
Josep Montiel i Pastor**

Juan GRACIA CARCAMO: **Mendigos y vagabundos en Vizcaya (1766-1833)**, *Universidad del País Vasco, Servicio Editorial, Bilbao, 1993.*

El llibre de Juan Gracia és el número dos de la nova col·lecció «Historia Contemporánea» publicada pel Euskal herriko unibertsitatea (Servei Editorial de la Universitat del País Basc). S'hi recullen els cinc primers capítols de la seva tesi doctoral, «Pobreza y marginación social en Vizcaya (1700-1833)». Per necessitats editorials se n'han eliminat els tres darrers, referits als problemes plantejats per l'assistència social al pauperisme marginal. La reducció de l'obra ha comportat la limitació cronològica del tema tractat, ja que se n'ha eliminat una gran part de les referències als dos primers terços del segle XVIII i se n'ha conservat la part relativa a la crisi de l'Antic Règim.

Aquest estudi sobre el pauperisme marginal està centrat en els captaires i vagabunds, atenent

al sexe, edat, origen geogràfic, professió anterior, estat civil, fisonomia, malalties, relació amb la mort, relacions socials, mitjans de vida i relacions amb l'autoritat. També elabora un seguit de taules tenint en compte la quantitat de captaires amb relació al nombre de convents, hospitals, grandària dels nuclis de població i nombre de ferreries. A continuació examina l'actitud de les elits de la senyoria de Biscaia enfront de la mendicitat i el vagabundeig i s'analitzen les variacions que es produeixen en aquesta actitud, des dels moments de més tolerància, inspirats en comportaments originats a l'Edat Mitjana, fins als de repressió, desenvolupats en la crisi de l'Antic Règim.

Mereix un capítol a part l'actitud dels il·lustrats bascos davant la marginació i el pauperisme. Recull el pensament dels representants de la Il·lustració basca, que en les solucions que presenten per a l'eliminació de la mendicitat imiten els sistemes emprats en els diversos països europeus al llarg de l'Edat Moderna. Aquesta solució és el confinament dels captaires en hospicis per fer-los servir com a mà d'obra barata.

Per acabar, el llibre recull la posició de les autoritats municipals davant dels pobres. Es tracta d'estudiar la posició de la institució més propera als ciutadans davant la pobresa, ja que la pròpia actitud popular no ha deixat testimonis escrits que puguin ser utilitzats pels historiadors. La documentació procedent dels òrgans del Govern provincial evidencia que els poders locals adoptaven una actitud més tolerant amb els pobres i permetien la solidaritat popular amb els marginals. Aquesta solidaritat s'exercia amb els «pobres bons», que eren els naturals del lloc, i es repudiaven els «pobres do-

lents» o vagabunds forasters. En resum, el treball presenta un estudi del pauperisme marginal a la Biscaia de la crisi de l'Antic Règim. La seva existència es movia entre dos pols: la tolerància i la repressió, tot i que amb el pas del temps es va anar imposant aquesta darrera actitud. Pel que fa a les mancances que puguem trobar a l'obra, motivades fonamentalment pel temps transcorregut entre la redacció d'aquesta i la seva publicació, es troben clarament explicitades pel mateix autor en la introducció, per la qual cosa no ens n'ocuparem. D'altra banda, en aquest mateix apartat trobem un seguit d'interessants suggeriments sobre noves línies d'investigació sobre el tema que poden ser útils a futurs investigadors sobre la societat marginal.

Mikel Urquijo Goitia